

Dr. Samu Mihály

I. Az önrendelkezési jog és a magyar nemzetpolitika

A világháborúk utáni ún. békeszerződések megalapozatlansága és diktátum jellege

1. A magyarság modern történelmének tragédiáját okozta Trianon, a nemzetközi nagyhatalmak által hozott és az utódállamok önző érdekeit szolgáló békeszerződések. Ezt magyarázza e következtetés is: a XX. század az eddigi történelem legkegyetlenebb századának tekinthető, amelyben az emberi gonoszság diadalt ült: ördögi embertelenségek történtek az európai népek és nemzetek sorsában, és ezek között kiemelkedik a magyar nemzet ellen alkalmazott az I. és II. világháború utáni országcsönkítés és etnocídium. (Illyés Gyula megjegyzte, hogy ez csaknem olyan súlyú volt mint az örmény népirtás, csak erre a nemzetközi közvélemény nem figyelt föl.)

A trianoni döntés az ún. békeszerződések keretében a legszembetűnőbben viselte a diktátum jellegét, mert a meghirdetett Wilson-i önrendelkezési elvvel szemben más nemzetek politikusainak az önző-hódító-rabló törekvéseinek és nemzeti elnyomásoknak engedett teret. Formálisan sem felelt meg a szerződés követelményeinek, ugyanis nem a felek meghallgatásán alapult, hanem a győztes hatalmak egyoldalú döntését tartalmazta. Ezt különösen bizonyítja az, hogy nem voltak hajlandók a legyőzött fél előterjesztéseit megtárgyalni, javaslataikat eleve elutasították. Alátámasztja ezt az értékelést jelentős

7

politikusoktól idézhető több korabeli értékelés és megállapítás.

Az I. világháború utáni békeszerződésekre (döntésekre) vonatkozó megalapozatlanságot érzékelteti ténymegállapítás: „Mindazok az okmányok, amelyeket a béketárgyalások alatt bizonyos szövetségeseink elének terjesztettek hazugok és megtévesztőlc voltak. Mi hamis adatok alapján határoztunk!” - írta Lloyd George 1928-ban. „Ezt a vádat nem döntötték meg soha!” (Idézte és írta Henry Pozzi: A háború visszatér, Bp. 1935. 13. old.).

A nyugati politikusok közül némelyek önkritikája bizonyos vigaszt jelentett a megalázott, a békediktátumot elszenvető nemzetek számára, ám tényleges változtatásokért nem léptek föl. Lelküsmeret-furdalásuk viszont hozzájárult azokhoz az elvtelen engedményekhez, amelyekben bizonyos határmódosításokat jóváhagytak 1938 után. A II. világháborút követően azonban még az elfogadható-igazságos határrendezéseket is visszavonták, további elvtelen-kegyetlen intézkedésekkel a győztesek bosszújának engedtek - főleg a kollektív felelősség primitív formáinak föllevenítésével, embertelen következményeivel - büntetésül. Míg az I. világháború utáni diktátumok elvi alapot hirdettek (a népek és nemzetek önrendelkezési jogát), addig a II. világháború után még bizonyos nemzetközi jogi elveket is mellőztek: bosszút és a győztesek arroganciáját fejezték ki, nemzetek kollektív bűnösségét rögzítették, a közösségi emberi jogok helyett.

A világháborúk utáni döntések jellegét illetően átfogóbb megállapításként idézhető F. Mitterrand volt francia elnök értékelése (melyre vonatkozóan Ko

8

vács Péter fiatal nemzetközi jogász megjegyzi: nem idézzük elégszer):

a XX. század „összes békeszerződése és különösen az 1914-1918-as háborút követő békeszerződés, kezdve a versaillesi szerződéssel s ideértve az 1945ös szerződést, s mindazokat, amelyek ezeket követték, mind *igazságtalan szerződések* voltak (az én kiemelésem: S. M.), amelyek, hogy kielégítsék a győztes dicsőségvágyát, hatalmi ösztöneit vagy közvetlen érdekeit, minden alkalommal figyelmen kívül hagyták a történelmi, földrajzi, szellemi vagy etnikai realitásokat. A jövő háború drámája mindig az előző békerendezés keretei között íródott.” (Idézte Kovács Péter: Nemzetközi jog és kisebbségvédelem. 1996. 46. old.)

A trianoni majd később (a II. világháború utáni) párizsi békeszerződés igazságtalan jellegét, diktátum mivoltát ma már csak a szomszédos országok hivatalos és nacionalista magyarázatai vonják kétségbe, sőt történelmi igazságtételnek tekintik, s ezt a nemzetközi közvélemény félrevezetésével, történelemhamisítással indokolják. Az igazságtalan döntéseknek igazságosnak való igazolása kapcsán még mais vallják, hogy az I. világháború kirobbantásáért Magyarország a felelős, a II. világháborúban játszott szerepéért pedig az „*utolsó csatlós*” bélyegével - bűnös nemzetnek minősül.

2. Nagyobb történelmi összefüggésben megállapítható, hogy a Versailles-i diktátumok kártékonyágát illetően három következmény kiemelendő: Az első: a II. világháború kirobbantásának egyik kiváltója volt, így világpolitikai szempontból az egész emberiség sorsára negatív hatást gyakorolt. Másodszor: egész Közép-Európára (nemcsak a vesztes álla

9

mokra) rossz hatással volt, mivel az azonos kultúrkörhöz és gazdasági egységhez tartozókat szétszakította és a különböző közösségek és nemzetek szerves fejlődését szétzilálta erőszakos beavatkozással; az igazságtalan döntés erőszakos asszimilációt, etnocidiumot, történelem-hamisítási kényszert okozott, a jószomszédi kapcsolatok lehetőségét megakadályozta; az emberek milliói számára egzisztenciális bizonytalanságot, egyéni és közösségi vagyon-fosztást, kényszer-telepítést, nehéz szociális körülményeket (nyomort) és kulturális visszaesést „eredményezett”. Harmadszor: e diktátumok a győztesek lelki torzulása, embertelensége mellett a vesztesek belső válságát (hisztériáját) okozták (különösen a németekét) és Magyarország benuhárait, egy ezeréves állam traumáját.

E diktátum a Wilson által meghirdetett elvek ellenkezőjébe fordulását hozta. Wilson 14 pontjából a 10. így szól: „Ausztia-Magyarország népeinek, amelyeknek helyét a többi nemzet között biztosítva akarjuk látni, elsőrendű lehetőséget kell adni az autonóm fejlődéshez.” A Wilson-i önrendelkezési jogot illetően az USA külügyi államtitkára megjegyezte: „Ez a mondat egyszerűen dinamittal van telve. Olyan reményeket kelt, amelyek sohasem valósulhatnak meg.” (Idézi: Herczegh Géza: Szarajevói merénylettől a potsdami konferenciáig. Bp. 1999. 87. old.).

Végül is - észlelve a várható gondokat - az önrendelkezési jog érvényesítésével kapcsolatos ellentmondások kiküszöbölésére kiépítettek nemzetközi kisebbségvédelmi rendszert, amelynek működése hatástalan volt (a panaszokat érdemben nem orvosolták) az utódállamok következmény nélküli hatalommal való visszaélései miatt. E visszaélések sokfé

10

le formában nyilvánultak meg; kiemelhető: a kisebbségi értelmiségiek kiűldözése, állástól való megfosztása, birtokok, javak elvétele (pl. agrár-reform, ipari létesítmények eltelepítése), s az új uralkodó népesség tagjainak juttatása, kisebbségi iskolák, színházak és egyéb kulturális intézmények fől számolása.

Az utódállamok a békeszerződésben vállalt kötelezettségeket kijátszották és a francia nemzetállami minta alapján a kisebbségi-közösségi jogokat nem érvényesítették, vagyis nemzetellenes, (etnokratikus) berendezkedést építettek ki. A francia kormány (mint az utódállamok mintaképe) egyébként azt vallja, hogy „csak egyének lehetnek jogok és kötelezettségek hordozói”; továbbá: „célszerű lenne kiiktatni a kisebbségek kollektív jogaira vonatkozó mindennemű utalást.” S álszent érvelése ez: Franciaország ellenzi a megkülönböztetést, mert diszkriminációhoz vezet; emiatt vallja az egy nemzet, egy nyelv, egy kormány elvét, vagyis az etnokráciát mint nemzetállamot.

A francia nemzetállami elvet (mintát) követve Magyarország szomszédos államai etnokratikus gyakorlatot folytatnak a II. világháború után is, tagadván a kisebbségi-kollektív jogokat az önrendelkezési jogot és folytatván az erőszakos asszimilációt. S ennek eszmei jogi alapja az az alkotmányi tétel, hogy Románia a románoké (holott Trianon után Románia lakosságának több mint 30%-a nem volt román), Csehszlovákia a csehszlovákoké stb. (A magyar politika és közgondolkodás soha nem vallotta, hogy Magyarország csak a magyaroké lett volna). E vonatkozásban jellemző, hogy a II. világháború után a csehszlovák politikusok meghirdették a németek és magyarok nélküli cseh és szlovák nemzet államát

11

a kassai kormányprogramban s ezt konkretizálták a benesi dekrétumokban; e programot és dekrétumokat máig nem tagadták meg. Az igazságtalanul elcsatolt magyar-lakta területek jogtalanságának fölvetése dühödt reakciókat váltott ki (a békés megvitásra sem voltak hajlandók). E hazugságok pszichológiai vonatkozását érzékelteti Dosztojevszkij: Igen nehéz, hogy az ember ne hazudjon önmagának, s hogy meg tudja magától tagadni, hogy ne higgyen saját maga hazugságainak. Az utódállamok az igazságtalan döntések igazságosnak minősítését olyan mélységben belenevelték (beépítették) az értelmiség és az egyszerű emberek gondolkodásába, hogy hazaárulásnak minősítik az igazság kimondását. S ezt mélyítik el az iskolai oktatásban és tömegkommunikációban állandó agy mosással. S ennek következménye a lelki terror és a kisebbségek bűnbaknak minősítése.

2. ~ Van-e remény a nemzetelnyomó (etnokratikus) gyakorlat meghaladására?

1. Az etnokratikus rendszerekben a kisebbségek elnyomásával kapcsolatban fölvetődik a kérdés: kilátástalan a jövőjük vagy van remény ezen embertelen helyzet megváltoztatására? Várható-e fordulat vagy jelentékeny fokozatos változás e vonatkozásban nemcsak a közép-európai államokat, hanem más régiókat és földrészeket illetően? A rossz békedöntések lelki megrázkódtatást, kétségbeesést eredményező hatása és (különösen) etnocídiumot okozó folyamata megszüntethető-e?

12

E diktátumok nemzeteket sújtó történelmi igazságtalanságával kapcsolatban égető a kérdés: orvosolható-e? Vajon az igazságtalan nemzetközi döntések korrigálhatók-e? Alkalmazhatók-e távlatában e helyzet megváltoztatására politikai, állami és jogi eszközök az erkölcsileg nem elfogadható helyrehozatalára, orvoslására?

E kérdésekre a válasz: az igazságtalanságok helyrehozatala, a változás a további nemzetközi-demokratikus fejlődés föltételezésével remélhető. Abból a helyzetből kell kiindulni, hogy az etnokráciát gyakorló politikai elitek önmaguktól a sérelmek orvoslására, az igazságtalan döntések megvitatására és a várható feszültségek okainak megvizsgálására és megelőzésére közös megegyezéssel nem mutatnak hajlandóságot; hátrámódosításról hallani sem akarnak, sőt a kisebbségek autonómia-követeléseit sem fogadják el és a kollektív emberi jogokat is tagadják; alapvetően a népszavazást ellenzik, s ennek elkerülése miatt ma is belpolitikai törekvés a nemzetiségi összetétel megváltoztatása az uralkodó nemzet (etnikum)javára. Az uralkodó elitek célja a kisebbségek beolvasztása, fölszámolása, s az ehhez kapcsolódó sokféle ideológiai-nevelési-propagandaeszköz (köztük a hazugság, csalás és álszent nemzeti érzékenységre való hivatkozás).

Erre a helyzetre tekintettel megállapítható: mindez mindaddig politikai irányvonal marad, amíg a demokratikus nemzetközi fejlődés nem jut el ennek bírálatahoz, elutasításához és az önrendelkezési jog meghirdetett elvének a megköveteléséhez. Ehhez persze nemzetközi politikai irányvonal új paradigmája szükséges. Ennek megalapozása az lehet, hogy az etnokratikus államok politikusainak eleve elutasító álláspontjával szemben az igazságtalanságok tárgyalá

13

sos rendezésére nemzetközi fórumok (így az ENSZ állásfoglalása vagy a Biztonsági Tanács közvetlen intézkedése) és a nemzetközi nagyhatalmak vizsgálata és döntése kívánatos. Föl lehet hívni a nagyhatalmak figyelmét arra, hogy az I. és II. világháború utáni békediktátumok milyen következményekkel jártak, milyen hátrányokat okoztak a különböző nemzeteknek (és kisebbségeknek); elegendő támpontot ad a statisztikai adatok alakulásának elemzése, a népszámlálási

adatok áttekintése, a nemzetiségi összetétel megváltozása, az iskoláztatás és anyanyelvi oktatás helyzete és hivatalos használatának lehetősége stb.

E negatív következmények fölszámolása persze elhatározás kérdése annak alapján, hogy a nagyhatalmak a status quo védelmének elvét föladják, s ehhez jelentékeny segítséget nyújthat némely kisállamok elvi politikája és segítőlcész diplomáciai tevékenysége, közvetítő szerepe. Természetszerű befolyást gyakorolhat a status quo elvét meghaladó és a feszültségek megelőzésére irányuló magándiplomácia és az NGO-k aktivitása.

E vonatkozásban figyelembe jöhet a nemzetközi bíróságok döntésének szorgalmazása - nem tetszőleges, hanem az alárendelés kötelező vállalásával főleg a közép-európai térségben. (Ezt a gondolatot fogalmazza meg és a status quo bevett szemléletének módosítására buzdít Balogh Sándor Autonomia és új világrend c. angol nyelvű monográfiája.)

Mindenesetre hangsúlyozandó: a békediktátumok káros következményeinek meghaladása, orvoslása csakis nemzetközi demokratikus új politikai irányvonal kimunkálásával és gyakorlati megvalósításával képzelhető el. S ennek kiindulópontja a status quo óvatosságot, kényelmet sugalló elvének föl

adása bizonyos nagyhatalmak igazságtalanságokat fölszámoló eltökéltségével, elvi politikát folytató kisállamok és a magándiplomácia támogatásával.

3. ~ Fölvetődik-e a nemzetközi igazságtétel?

1. Közismert, hogy a nemzetközi demokratikus fejlődés újabb vívmánya a fasiszta és a bolsevista diktatúrák bukása a XX. század utolsó negyedében. E diktatúrákból a demokráciára való átmenet maga után vonta az átalakulás folyamatában az igazságtételt, vagyis a diktatúrák vezetői által elkövetett bűncselekményekért való felelősségre vonást és az okozott károk kompenzálását. Így fölvetődik a nemzetközi igazságtalanságok fölszámolására vonatkozó igény is. Ez lényegében a diktatúrákból a demokráciába való átmenethez kapcsolódó igazságtétel nemzetközi szintre emelését jelenti. S ennek legfőbb módzata a diplomáciai tevékenység mellett a nemzetközi jog elveinek és intézményeinek figyelembevétele, alkalmazása.

A nemzetközi politikai döntések által kiváltott igazságtalanság és ehhez kapcsolódó jogtalanságok miatt fölvetődik a kérdés: a nemzetközi jog képes-e ezeket helyre hozni; vannak-e eszközei, kapaszkodói e gondok megoldására, ill. e helyzet megváltoztatására? Erre válaszunk az lehet, hogy ezt elsősorban a nemzetközi hatalmi-politikai viszonyok megváltoztatása és demokratikus-humánus tartalommal való megtöltése eredményezheti. S ebben a keretben játszhat szerepet a nemzetközi jog, ugyanis a nemzetközi jognak vannak alapelvei, intézményei

15

bizonyos sérelmek orvoslására, jogviták megoldására, főképpen az autonómiák biztosítása, a kollektív emberi jogok alapján, s többek között a népszavazás és a békés határrendezés nemzetközi bíróság döntése alapján.

Ezen jogi eszközök figyelembevétele és alkalmazása természetesen megköveteli a status quo védelmének nemzetközi politikai szemléletben való elvetését és azt a meggyőződést és törekvést, hogy a nemzetközi és az államokon belüli feszültségek megelőzését, a békés nemzetközi együttélést a különböző helyzetekhez igazodó nemzetközi jogintézmények alkalmazása biztosítja. Így némely esetben az autonómia, más esetekben valamely kisebbség vagy nemzet önálló államiságának elismerése, a népszavazás alkalmazása vagy a határok békés rendezése lehet a megoldás.

A legidegtépőbb probléma az államhatárok módosítása (ezt legfőképpen a status quo védelme alapján ellenzik), mégis nemzetközi egyezmény ezt elismeri; idézhető e vonatkozásban a Helsinki záróokmány (1975. aug. 1.), ugyanis a résztvevő államok kölcsönös kapcsolatait vezérlő elvek között leszögezi: a résztvevő államok „úgy vélik, hogy határaik, a nemzetközi joggal összhangban békés eszközökkel és megegyezéssel megváltoztathatók.” (Emberi jogok a nemzetközi jogban. Alapvető okmányok gyűjteménye. Bp. MTA 1994. 378. old.)

Abból kell kiindulni, hogy a nemzetközi jog elvei azonban döntően a hatalmi helyzetű) függően érvényesülnek, önmaguktól nem; vagyis az erősebb hatalmi fölénye vagy nagyhatalmi döntések és az ENSZ állásfoglalása alapján alkalmazhatók sérelmek vagy jogviták megoldására. Erre tekintettel csak

a vi

16

tárgypolitika szemléletváltozása és követelményrendszere eredményezheti a nemzetközi jogelvek követését, határozott érvényesítését. Vagyis szükséges az, hogy a világpolitikában - a humánus-demokratikusbékés nemzetközi együttélés végett - többségi irányvonallá váljon az etnokratikus kormányzati koncepció elmarasztalása és az önrendelkezési jog elvének előtérbe kerülése, érvényesülésének megkövetelése.

E nemzetközi politikai irányváltás eredményezheti távlatában a nemzetközi jogalanyok kibővülését. E demokratikus fejlődési tendencia mutatkozik meg abban, hogy nemcsak az egyének, hanem a különböző közösségek autonómiái államalkotókként nemzetközi jogalanyisággal is rendelkezhetnek. (Példaként utalhatunk a magyar kisebbségi törvény (1993. évi LXXVII. tv.) 19. §-ára.)

Az előzőekre tekintettel hangsúlyozandó: világpolitikai szemléletváltozás alapján várható nemzetközi igazságtétel a nemzetközi jogállamiság (Rule of Law) biztosításával, vagyis a nemzetközi hatalmi döntések nemzetközi jog alárendelésével. Ily módon a jövőben a status quo védelme helyett az igazságos rendezés, az igazságtalanságok korrekciója jogi eszközökkel várható.

4. ~ A világpolitika és a nemzetpolitika összekapcsolódása

1. Nyilvánvalónak tűnik, hogy a világpolitikai irányváltás (vagyis a Status quo védelmének föladása) a konkrét helyzetek ismerete alapján vezethet az igazságos rendezéshez és a várható feszültségek megelőzéséhez - elvi alapon. E megalapozást segítheti

17

elő a különböző nemzetek helyzetét ábrázoló-ismertető kormányzati, diplomáciai és civil tevékenység, vagyis a saját nemzetpolitika. - Nyilvánvaló az is, hogy a nemzetközi összefüggésekre tekintettel lehetséges e probléma jogi kezelése; az ezt figyelmen kívül hagyó nemzetpolitika eleve megalapozatlan és sikertelen. Így a trianoni döntés magyarságot sújtó hatása átgondolt politikai reagálást és nemzetpolitikai vonalvezetést tesz szükségessé.

E vonatkozásban háromféle irányvonal jelentkezik a közgondolkodásban és a kormányzati politikában; az egyik: az igazságtalan döntés tudomásul vétele (elfogadása, megváltoztathatatlanak minősítése), a másik: az in integrum restitutio (az eredeti állapot visszaállítása), a harmadik: az etnikai-történeti követelmények érvényesítése végett a kisebbségi autonómiák biztosítása vagy - ha ez nem biztosítható, akkor - határmódosítás igénylése. E háromféle megközelítés és irányvonal eltérő súllyal jelentkezik a kormányzati politikában, a közgondolkodásban vagy a magándiplomáciában.

2. A második világháború után szovjet befolyás alapján az a szemlélet uralkodott, hogy a határok módosításával és az utódállamok kisebbségeket elnyomó politikájával nem szabad foglalkozni (mert a szomszéd államok érzékenységét sértjük és ártunk az elnyomott kisebbségeknek - szólt az ún. internacionalista érvelés); így zavartalan volt a kisebbségek (magyarok, németek, lengyelek, észtek stb.) erőszakos asszimilációja a különböző etnokratikus-szocialista államokban. S ehhez kapcsolódott az a nyugati külpolitikai szemlélet, hogy a kisebbségi kérdés belügy (emiat megszűnt az I. világháború utáni kisebbségvédelmi rendszer).

18

A XX. századvégi diktatúra-bukások után a kisebbségi jogok érvényesítésével kapcsolatban jelentős változások történtek - főleg alkotmányi szinten és államhatárok megváltozása terén. Bizonyos nemzetpolitikai követelmények kifejeződtek és nemzetközi elismerésben részesültek. Ezek közé tartozik új nemzetek állami függetlensége, föderatív állami szerveződések, a német egység megvalósulása (állami szinten).

A magyarság vonatkozásában a rendszerváltás után bizonyos változás következett be a határon túli magyarok ügyével-sorsával kapcsolatos politikában; a velük való törődésben. Ezt fejezte ki az alkotmány 1989. évi módosítása [(„A Magyar Köztársaság felelősséget érez a határain kívül élő magyarok sorsáért és előmozdítja Magyarországgal való kapcsolatuk ápolását." - Alk. ,6. szakasz (3. bek.)], a nemzetpolitika szükségességének fölvetődése, valamint kormányelnöki nyilatkozat, mi szerint Antall József lélekben 15 millió magyar miniszterelnökének tekintette magát. Ezek tüneti kezelésként jelentkeztek és nem tudatosodott, hogy a korábbi „internationalista' neveléssel és politikával szemben szükséges átgondolt nemzetpolitikai koncepció, a magyarság sorsproblémáinak, jövőképeinek fölvezetése a magyar nemzeti tudat (történelmi önismeret) fejlesztése alapján. Ugyanis a szovjet jellegű szisztéma eszmei követelménye volt az internacionalizmus jegyében a magyar sorsproblémák mellőzése, a nemzeti öntudat nacionalistának (szocializmus-ellenes ideológiának) minősítése,

valamint a nemzetpolitika szükségességének tagadása. E témák kirekesztődtek a közoktatásból, a publicisztikából, a társadalomtudományokból s legfőlcéppen a diplomáciából, a kül

19

politikai tevékenységből. Ennek következtében generációk nőttek föl Trianon és a határon túli magyarok létezésének ismerete nélkül; vagyis a szocializációból kiiktatódott a nemzeti önismeret. Jellemző, hogy a rendszerváltás után döbrent rá sok fiatal magyar állampolgár, hogy magyarok élnek Magyarország határain túl is, vagy az sem volt ismeretes, hogy a székelyek és a moldvai csángók is magyarok.

3. A magyar nemzetpolitika hiányának fölismerését már korábban megalapozta a szépirodalom; első sorban Illyés Gyula publicisztikai írásai emelhetők ki, legfőbb gondként hangsúlyozta: minden harmadik magyar a határokon kívül él és ott másodrendű állampolgár. Ez a szemlélet a politikai közgondolkodásba is bekerült a rendszerváltás után, elvárásaként fogalmazódott meg a nemzetpolitika határozottabb kimunkálása. Követelménnyé vált az egész magyar nemzet sorsának, jövőjének, érdekeinek megfogalmazása (ennek szocializálása), és a teendőlc meghatározása a bel- és külpolitikában. Így a magyar nemzetpolitikának önkritikusan kell áttekinteni a történelmi előzményeket és a jelenlegi helyzetet - főképpen Trianont illetően. A XX. század e vonatkozású sajátosságait közös kutatásokkal, publicisztikai elemzésekkel és szépirodalmi alkotásokkal szükséges megalapozni és megismertetni.

Kiemelendő Közép-Európában a magyar értelmiség példátlan gesztusa az újvidéki vérengzés elítélése (Cseres Tibor könyvet írt e tragikus eseményről és ennek alapján film is készült róla), ezzel szemben e vérengzés bosszújaként a partizánok magyar-irtását (Bácskában 40-50 ezer magyart mészároltak le) szóba se hozták; az áldozatok máig föltáratlanok és a megemlékezés keresztjeiét lerombolják. (Hasonló

20

képpen nem vállalja a cseh és a szlovák politikai elit és értelmiség a Benes-i dekrétumok elítélését a németek és magyarok üldözéséért a megkövetést.)

A magyar értelmiség e vonatkozású gesztusa - lényegében magándiplomácia. S ezt egészíti ki a tömegkommunikáció nemzetpolitikai törekvéseket ismertető, népszerűsítő szerepe. S ezzel kapcsolódik össze a magyar diplomaták tudatosságának megalapozása és föladatainak tisztázása.

A magyar nemzetpolitika tartalma a világ különböző országaiban élő magyar értelmiségiek kutatásafáradozása alapján meghatározható és több irányzatba válik szét. Más az átfogó nemzetpolitika tárgya és más a szórványban vagy az elcsatolt területeken élők vonatkozásában. Emellett más a hivatalos- és magándiplomácia terén és más a kormányzati diplomáciai tevékenység tartalmaként és más magyar nem-kormányzati szervek vonatkozásában.

A nemzetpolitika tartalmának meghatározása alapján azonban kiemelkedik a hivatalos diplomácia e vonatkozású tudatossága és aktivitása. A mai helyzetet illetően az állapítható meg, hogy a diplomáciai kar jelentékeny része - moszkvai alapképzettsége miatt is - nem rendelkezik a magyar sorsproblémák ismeretével és nemzetpolitikai szemlélettel (tovább él bennük e vonatkozásban a féltékenység és a szovjet-internacionalista politikai beidegződés) és a nemzetpolitikai követelményektől való ódzkodás, az ezzel kapcsolatos „veszélyérzet”. Ennek tudatos meghaladása szükséges: evégett a magyar diplomatákat a magyarságot sújtó diktátumok körülményeivel és a további történelmi eseményekkel meg kell ismertetni. (Különösen ajánlható Herczegh Géza: A szarajevói merénylettől a potsdami konferenciáig

21

(Magyar Szemle Könyvek. 1999) c. könyve; emellett Balogh Sándor USA-ban élő professzor *Autonomy and New World Order* (Autonómia és új világrend) c. könyve, amely világméretű áttekintésben és közép-európai összefüggésben veti föl az autonómia elvének érvényesítését - erre vonatkozóan ENSZhatározatot is javasol e témáról.) Továbbá egyéb irodalmi-történelmi művek alapul szolgálhatnak a magyar diplomáciai-testület szemléletének módosítására (a szovjet iskolázottság meghaladására), és az átgondolt nemzetpolitikai koncepció fejlesztésére, érvényesítésére.

5. ~ A magyar nemzetpolitika iránya:

a diplomáciai aktivitás a nemzetközi jog érvényesítése terén

1. Közismert az a következtetés, hogy Magyarország megcsonkítását az ellenséges propaganda alapozta meg, s a fölbérelt rágalmozó újságírás elősegítette a magyarságot sújtó döntések

meghozatalát, a békediktátumok jogszerűségének elfogadását. Ezek a rágalmazó-hazug érvek előítéletként ma is megtalálhatók a nemzetközi közvéleményben, politikusokdiplomataik gondolkodásában; így nemzetközi fórumokon még ma is emlegetik az erőszakos magyarosítást (holott a XIX. században az erőszakos asszimilációt a franciák, angolok és a németek is gyakorolták), de senki nem ismeri (vagy ha ismeri nem említi) a magyarok erőszakos asszimilációját és az etnocídiumot Romániában, Csehszlovákiában és Jugoszláviában (és a II. világháború után Szovjetunióban).

22

Ennek az állapotnak a megváltoztatása nemzeti érdek, amelyet a magyar nemzetpolitika irányvonaként szükséges rögzíteni és külpolitikai törekvésként előtérbe állítani. Vagyis a nemzetközi közvéleményben előítéletként rögzült, megalapozatlan nézetek tudatosítása-bírálatára ismeretterjesztést és propagálást igényel; emiatt szükséges átgondolt propaganda érvrendszert (ellenpropagandát) kialakítani és terjeszteni.

Elsősorban a magyar történelmi érdekek hangsúlyozása szükséges, emellett a rágalmazó propagandából következő előítéletek tudatosítása kívánatos a magyarelles propaganda hazugságainak leleplezésével. Az ellenpropagandában főhasználandó az 1868-ban hozott a nemzetek egyenjogúságáról szóló törvényünk mint első kisebbségi törvény Európában. Terjeszthető az 1956-os forradalomnak és népfőlkelésnek az emberi jogok biztosítását tartalmazó tendenciája; továbbá az az alkotmányi tételünk, hogy a Magyar Köztársaságban a kisebbségek - államalkotók és önkormányzattal rendelkeznek a nemzeti és etnikai kisebbségekről szóló 1993. évi LXXVII. törvény alapján. (E törvénnyel kapcsolatban még az is javasolható, hogy elveit a nemzetközi jog tételeiként rögzítsék nemzetközi fórumokon.)

A magyar ellenpropaganda és fölvilágosítás tisztességesen csak az igazságot mondja ki és terjeszti. Így a nemzetpolitika határozott koncepciójának kimunkálása tudatosítása mellett különösen a magyar diplomácia szakszerű szisztematikus tevékenysége érhet el sikereket s ehhez járulhat a magándiplomácia.

2. A magyar nemzetpolitika e hátrányos nemzetközi megítéléssel szemben nemcsak ellenpropagandával védekezhethet, hanem aktív diplomáciai tevé

23

kenységgel is, mivel a passzivitás a status quo-t szolgálja. Különösen fontos a nemzetközi fórumok tájékoztatása, a nagyhatalmak, valamint az elvi politikát folytató kisállamok aktivitásának igénylése a nemzetközi jog eszközeinek alkalmazásával és a magyarság szempontjából életbevágó problémával, a közép-európai helyzet rendezésével és a feszültségek megelőzésével kapcsolatban.

A magyar (hivatalos és magán) diplomáciának kell napirenden tartani a Versailles-i békediktátumok káros következményeit, ma is ható és várható súlyos veszélyeit. Nem szabad a feledés homályában tartani azt, hogy a trianoni diktátumot jellemzi az önrendelkezési jog sérelme mellett a történelmi-földrajzi-etnikai adottságok figyelembevételének mellőzése, a közlekedési szempontok előtérbe állítása, valamint az egységes gazdasági és természeti katasztrófák okozása (legutóbb a Tisza folyó cián-szennyezése).

Ezekre is tekintettel a magyar külpolitika konkrét adatok földolgozása alapján igényelhetne nemzetközi vizsgálatot az I. és II. világháború után elfogadott békeszerződéseinek teljesítésével és a jogellenes kormányzati tevékenységek következményeinek megállapításával kapcsolatban. Világpolitikai célként lehet megfogalmazni: ki kell zárni a „jogos önzést” szolgáló igazságtalanságot. És biztosítani kell a rossz döntések korrekcióját, a magyarság vonatkozásában a perújrafölvételt Trianon és Párizs igazságtalanságai ellen a Mitterrand által megfogalmazott értékelésre tekintettel.

E nemzetpolitika (és a hozzákapcsolódó diplomácia) nem veheti tudomásul a magyarságot továbbra is rágalmazó, a magyar nemzetpolitikát lejárató

24

szomszédos kormányok által folytatott titkos diplomáciát, a status quo elvtelen védelmét. Föl kell hívni a figyelmet a nemzetközi jog önrendelkezési jogot, autonómiákat biztosító szabályára és arra, hogy esetleges határmódosítás - népszavazással, *békés megegyezéssel*, lehetséges.

A magyar diplomáciának konkrét célként kellene kitűzni, hogy elérje a békediktátumokat alkotó nagyhatalmak lelkiismeret-vizsgálatát a világpolitika demokratikus-humánus irányváltása keretében. El kellene érni a népkaraton nyugvó igazságos döntést, amit a magyar állam a Trianon-i döntés

előtt javasolt: Apponyi Albert a párizsi béketárgyaláson a jog és szabadság szent elveire hivatkozással kérte „a népszavazás elrendelését. Elfogadjuk eredményeit, bármilyenek legyenek is azok, ha ellenfeleink visszautasítják a népakaraton nyugvó igazságos döntést, megidézem őket az emberiség lelkiismeretének ítélőszéke elé.”

A demokratikus világpolitika tartalmának meghatározása keretében rögzítendő a demokratikus nemzetpolitika követelményeinek figyelembevétele. A világpolitika számára is követendő Bibó István tétele: a tisztán látó, bátor és demokratikus politika teheti meg, hogy maximális lehetőséget nyújt a kisebbségnek a meglévő kereten belül, és: „A demokráciának területi kérdésekben egyetlenegy direktívája van és ezt úgy hívják, hogy önrendelkezési jog.” - A világpolitika ilyen irányú fejlődésétől várható a békediktátumok meghaladása - békés rendezéssel a magyar nemzetpolitika aktivitása alapján a nemzetközi jogállamiság keretében az önrendelkezési jog biztosítása.

25

II. A kisebbségek önkormányzata

Z. ~. A közösségi jogok és az önkormányzatiság

1. Közmeggyőződésnéként állapítható meg, hogy a mai világ fejlődésének iránya a Föld népeinek közeledése egymáshoz, a közös gondok közös megoldása, s legfőképpen a Földön az emberiség fennmaradásának védelme az önpusztító, veszélyes tevékenységekkel szemben. Ennek az átfogó fejlődési iránynak a része a mindennapi, alsószintű gondok megoldása. Ez utóbbi azonban figyelmen kívül marad (vagy nem kap kellő súlyt) a világ dolgaira vonatkozó közgondolkodásban, ugyanis a népek-nemzetek közeledésének kísérő jelensége a közvetlen közéleti részvétel (a közvetlen demokrácia), a különböző autonómiák kibontakozása és fejlesztése. A világ egységesülése alapvetően alulról fölfelé épülhet, s az önkormányzatokon nyugszik. Ez a Föld további sorsának alakulásában - lényeges sajátosság.

Az autonómiákat illetően megállapítható, hogy ezt a közgondolkodás az önkormányzatokkal azonosítja; ezzel szemben az autonómia többszintű kategória, mivel tartalmazza az emberi egyéni jogok alapján az egyén önállóságát, a közösségi (közéleti) jogok alapján a közösségek önrendelkezési jogát valamint az egész nép (vagy nemzet) önkormányzatát a népfőlség elvében és intézményeinek működésében, Ebből következően az autonómia nem szűkíthető az állami-helyi-területi önkormányzatokra, ugyanis emellett fölöleli az egyének szabadságjogait és közéleti jogait, a közösségek szerveződéseit, szervezeteit, közéleti jogosultságait a közösségi (kol

26

lektív) jogok alapján - az adott államon belül és a nemzetközi együttélésben.

Lényeges sajátosság az, hogy a társadalom közösségei az átfogó társadalmi együttélésben és együttműködésben saját gondolataikat oldják meg, s ehhez szükséges az, hogy autonómiával rendelkezzenek, amely a közösségek szervezetei számára önálló hatáskört tartalmaz (vagyis önirányítást, önszervezést vagy öngazgatást, önszabályozást és önellenőrzést) a társadalom átfogó döntési rendjén belül. A társadalom különböző területein, így a gazdasági, kulturális és hatalmi viszonyok sajátosságainak megfelelően különleges döntési formák érvényesülnek a közéletben. - Megjegyzendő: a hatalmi rendszer diktatórikus vagy demokratikus követelményeitől függ a közösség tagjainak részvétele a döntéshozatalban és a mindennapi közéleti tevékenységben; demokratikus társadalmi rendben vetődik föl szükségletként a közösségek közéleti szerepe, önálló tevékenysége önkormányzatok keretében a közösségi emberi jogok érvényesüléseként.

2. A társadalomelméleti magyarázatok között kissé mellőzött tételként található az a következtetés, hogy a társadalom autonóm társulások összessége, vagyis közösségekből áll össze. Fölvetődik a kérdés, miért nem kap nagyobb hangsúlyt ez a tétel? Azért, mert a társadalomelmélet előtérbe állítja a társadalom államilag szervezett mivoltát és kevésbé foglalkozik a közösségek szerepével, valamint az államon belüli szintek és egységek önállóságával, saját döntési hatásköreik érvényesítésével, s az ezzel kapcsolatos közösségi részvétellel és tevékenységgel.

A társadalomelméleti irodalomban és a közgondolkodásban elfogadott nézet az, hogy az önkor

27

mányzatok a társadalom tartóoszlopai, ezekre épül az államszervezet is. Ez a magyarázat azután leszűkíti ezt azzal, hogy önkormányzatokon a helyi (kerületi) választott testületeket érti, holott a hivatalos-állami mellett civil önkormányzatok is vannak. Emiatt módosítandó az előbbi tétel: a

társadalom és az állam tartóoszlopai a különböző önkormányzatok. Ez pedig szervezeti formába foglalja az egész lakosság közéleti aktivitását, a közvetlen demokrácia érvényesítését. Így a közéleti részvétel - önkormányzati formában fölöleli a hitéleti, etnikai, szakmai, karitatív és egyéb tevékenységeket, vagyis a különböző közéleti gondok-tervek megoldásának kezdeményezését, eldöntését, végrehajtását, ellenőrzését és az újonnan fölvetődő közösségi problémákkal való foglalkozást, vagyis ezek megvitatását és közvetlen megoldását.

A közgondolkodásban elterjedt nézet az, hogy az állam az egész társadalmat, az egész lakosságot képviseli; formális logikával arra következtethetünk, hogy ha a lakosság többfajta közösségből áll, akkor is ezt teszi, nemcsak a lakosság jelentékeny részét, a többséget képviseli, hanem az egész népeiséget. Ezzel szemben a legtöbb állam általában az uralkodó etnikum nevét viseli, ezt olykor alkotmányban is rögzíti, ebből következően a nem-uralkodó közösségekhez (nemzethez) tartozók (a kisebbségek) másodrendű állampolgárnak minősülnek és hátrányos helyzetben élnek, közösségi-emberi joguk (saját közösségi gondjaik intézése) nem érvényesül. (Az ellenkező helyzet csak elvétve fordul elő.) Emiatt fogalmazódik meg nemzetközi követelményként a kisebbségek önrendelkezési joga. Ily módon az uralkodó nemzet államvezető szerepe elvileg túlhalad

28

dott, a modern plurális demokráciákban - alkalmazhatatlan, mivel emberi jogokat és demokratikus elveket sért.

Némely magyarázatok az uralkodó nemzetállami fölfogást a demokrácia többségi elvével összeegyeztethetőnek vélik, s nem sérelmezik a kisebbség beolvasztására irányuló politikát és a közösségi jogok korlátozását, mondván: a kisebbség alá van rendelve a többségnek. Ez a demokrácia többségi elvének félremagyarázása. (Ennek szélsőséges megnyilvánulása a többségi-kisebbségi problematikával kapcsolatos román újságírói érvelés: a többségnek mindig igaza van.) E megközelítéssel szemben sajátosságként rögzíthető, hogy a többség akarata úgy érvényesülhet, hogy nem sértheti a kisebbség jogait, rem eredményezheti a kisebbség elnyomását (ezt már Jefferson is megfogalmazta).

A nemzeti többség és kisebbség kérdése más minőségű összefüggés, mint a demokrácia többségi elve, ugyanis egy demokratikus állam nem lehet a nemzeti többségé csupán (elmarasztalandó a többség zsarnoksága e vonatkozásokban is). Emellett a különböző államokon belül nemcsak nemzeti, hanem faji, vallási és tradicionális kisebbségek is léteznek, s rájuk is érvényesítendő a közösségi emberi jogok különleges közügyeik intézésével, önkormányzatával kapcsolatban. E vonatkozásban az megállapítható, hogy a vallási közösségek közéleti szerveződése és szerepe általában alkotmányosan rendezve van demokratikus rendszerekben. Önkormányzati tevékenységüket illetően a tradicionális, faji és nemzeti közösségek közéleti szerepe és önkormányzatának intézményesülése okoz több gondot és vár egyetemes megoldásra.

29

2. ~. A kisebbségi népcsoportok államalkotó minősége

1. A kisebbségeket igen gyakran úgy határozzák meg az irodalomban, hogy *állam-nélküli* népcsoportok. Ez a korábbi történelmi helyzet megoldásain alapuló általánosítás. A kisebbségi probléma alakulása a modern demokráciákban viszont új sajátosságokat eredményez, mivel a kisebbségek az állam tevékeny részeseivé válnak, így azt állapíthatjuk meg, hogy államalkotó minőségük bontakozik ki és válhat jellemzővé. Erre tekintettel a modern demokráciákban a közélet különböző területein a szabad hatalmi szerveződés és az egyenjogúság alapján az emberi jogok külön csoportjaként kristályosodott ki a közösségi jogok követelménye, intézményes biztosítása és jogvédelme, tekintettel a vallási, faji, nemzeti és tradicionális különbségekre. Ennek legfőbb összegződése a különféle közösségek államalkotó minőségének elismerése és biztosítása (természetesen nemcsak a nemzeti-kisebbségi közösségekről van szó.)

Az új demokratikus államszemlélet kiindulópontja, hogy minden állampolgár - államalkotó (függetlenül attól, hogy mikor települt be és melyik vagy milyen kisebbséghez tartozik), így nemcsak adófizető és engedelmességgel tartozó állampolgár, hanem mint államalkotó az általa vállalt (vagy választott) közösség (a többségben vagy a kisebbségben élő) népcsoport tagja. Alapvető sajátosság (és követelmény), hogy nem lehet értékbeli különbség a többség és a kisebbségek között. - Nemzeti kisebbségekre szűkítve emelhető ki a megállapítás: „Vagyis az állam minden nemzete - többségi, kisebbségi nemzete - egyaránt államalkotó” - írja Glatz Ferenc történész.

30

A kisebbségek államalkotó minőségének elvét és követelményét hatalmi-politikai-szemléleti változás-ként mint vívmányt (a társadalmi, közéleti és nemzetközi fejlődés új értékeként) kell fölfogni és alkotmányokban is rögzíteni.

2. Az államalkotó közösség kategóriájának kibontása szempontjából több állam demokratikus megoldására utalhatunk:

Nagyszerű minta a svájci államszövetség, valamint Kanada és Finnország kisebbségi rendszere (Kanadában az inuit önkormányzat, Finnországban a svédek alkotmányos helye.)

Újabban a belga alkotmány szolgált példamutató megoldást: 1980-as módosítása kimondja, hogy Belgiumban három közösség él: a vallon, a flamand és a német; s valamennyi közösséget megilletik azok a jogok, amelyeket az alkotmány és más törvények biztosítanak [3/c. cikkely (1) bek.].

Emellett megemlítendő az 1968-as csehszlovák alkotmány is, amely a cseh és szlovák nemzet mellett elismerte államalkotó tényezőnek a magyar, a német, a lengyel és a ruszin nemzetiséget is. Az 1989-es magyar alkotmány (68. ~) rögzíti: „a nemzeti kisebbségek részesei a nép hatalmának: államalkotó tényezőlc.”

Ezek mellett említendő az 1981. évi San José-i Nyilatkozat (az UNESCO által rendezett nemzetközi konferencia anyaga), amely rögzíti: „*az indián etnikai csoport egy politikai és adminisztratív egység, amely saját területén hatalmat gyakorol, döntési jogosítványokkal rendelkezik fejlődése tekintetében, amit az autonómia és az önzagatás kiterjesztésével valósít meg.*”

3. A kisebbségek államalkotó minősége, önkormányzata a különböző Földrészekon az adottságok

31

hoz kötődően eltérően szerepel a faji, a vallási és a tradicionális kisebbségi helyzetre és gondokra tekintettel. Európában a francia nemzetállami minta továbbélése következtében a nemzeti kisebbségek kérdése áll előtérben, s ezen belül főleg Közép-Európában vannak feszítő gondok (elvi tisztázatlanság miatt is).

A demokratikus jogirodalom álláspontja szerint alkotmányban rögzíteni kell „a nemzetiségek létezését és azt, hogy mint közösségek a hatalomgyakorlásban más közösségekkel együtt, megkülönböztetés nélkül vehetnek részt.” - Ezt a hivatalos magyar közéleti politika követi. Úgy tűnt, hogy ezt az elvet követi a román politika is, amely meghirdette Erdély, Partium és Bánság egy részének Romániához csatolásakor az önkormányzati elvet, ugyanis a gyulafehérvári határozat nemzetiségekre vonatkozó első pontja leszögezte:

„*Teljes nemzeti szabadság az itt lakó nemzeteknek, mindegyik nemzet önmagát kormányozza saját nyelvén, saját közigazgatással, a saját kebeléből vett egyének által.*”

A román politikai gyakorlat azonban mellőzte ezt a nyilatkozatot és ma is tagadja a nemzeti kisebbségek önkormányzatát, nem ismeri el a kisebbségek közösségi jogait. Ez a politikai hozzáállás (már mint az uralkodó nemzet fölényének védelme az együttélő nemzetek fölött) Közép- és Kelet-Európában bevett gyakorlat. Jellemzi ezt Szolovszenyicin értékelése (az 1989 utáni eseményekre vonatkozóan): Grúzia türelmetlenül szomjúhozza a nemzeti függetlenséget, de elnyomják az abházokat, az oszétokat, nem engedik vissza ősi szülőföldjükre a meszheteket.

Az előzőlcből következően még sok a teendő a kisebbségek államalkotó minőségének (önkormányzatainak) elismerése és érvényesítése terén.

32

3. ~. A kisebbségi önkormányzat hatalmi föltételezettsége

1. A kisebbségek hatalmi szerveződésének legfőbb formái - a kisebbségi önkormányzatok. E tekintetben utalni kell arra a szélesebb és átfogóbb összefüggésre, hogy ezek a hatalmi rendszer jegyeit viselik magukon, nem érvényesülhetnek a hatalmi környezet sajátosságaitól, alulról fölfelé vagy fölülről lefelé építkező jellegétől függetlenül. Az alulról szerveződés legfőbb intézményes megoldása a közügyeik önálló intézése a kisebbségi önkormányzatok keretében. A fölülről építkező hatalom pedig a központi szervek körében létesít-működtet kisebbségi szerveket (olykor önkormányzat elnevezéssel), amely nélkülözi az intenzív közösségi részvételt és tevékenységet.

A kisebbségi önkormányzati rend természetesen több síkú. Általában megkülönböztetjük a területi és a személyi elven alapuló önkormányzatot. Az adott államon belül a közösségek települési helyzetétől függ, hogy az autonómia milyen formája alkalmazható. Ha a kisebbségek külön települési egységekben (vagy több szomszédos közigazgatási egységben) élnek, akkor területi egységek (vagy körzetek) tagozódása szerint épülhet ki önkormányzatuk. Ha viszont vegyesen él a többségi és kisebbségi lakos-

ság, akkor személyi elvre épülő önkormányzat létesülhet és működhet; kiemelhető: a különböző hitéleti-egyházi szervek autonómiáihoz hasonlóan. Megoldási mód az is, hogy a területi egység önkormányzatai keretében biztosítják a kisebbségek személyi elven alapuló jogait. Mindezek alkotmányos és jogi rögzítést és védelmet is igényelnek.

33

A kisebbségek biztonságos léte és helyzete megköveteli a demokratikus elvek következetes érvényesítését és közéleti-hatalmi helyzetük intézményesítését. Valójában a kisebbségi önkormányzatok közéleti-hatalmi jellegének elismerése és védelme mutatkozik meg abban, hogy közttestületnek minősülnek, ily módon hatósági jogkörrel rendelkezve kisebbségi közföldadatokat is ellátnak mint közjogi személyek. (Ez következik államalkotó minőségükből is.)

A demokratikus alkotmányok általában leszögezik a kisebbségek önkormányzatának elvét közügyeik intézése végett. Ennek lényeges oldala saját kultúrájuk, hagyományaik ápolása, közös gondjaik megoldása, szokásaik, normáik és nyelvük alapján. Emiatt biztosítják az anyanyelv használatának jogát, amely alapvető emberi jog. Ez azonban -- főleg Közép- és Kelet-Európában - gyakran csak politikai nyilatkozat vagy a jogban foglalt formális (érvényesítetlen) szöveg; általában az uralkodó többség nyelvét fogadják el hivatalosnak (lásd a nyelvtörvényeket) - a demokratikus kisebbségi politikai hiánya miatt.

A kisebbségek önkormányzatának - az adott hatalmi rendszeren belül - van egy nélkülözhetetlen oldala: a közösségi jogok érvényesítésének ellenőrzése, az e jogok megvalósítása (vagy esetleges mellőzése) kapcsán fölvetődő panaszok orvoslása. A kisebbségi jogok belső és nemzetközi ellenőrzési rendszere egyelőre még nem alakult ki, erre vonatkozóan többféle javaslat és megoldás alkalmazható (például az Emberi Jogok Európai Bírósága hatáskörének kiterjesztése a közösségi jogok védelmére vagy nemzetközi választott bíróságok létesítése-mű

34

ködése). Elfogadásuknak azonban politikai akadályai vannak, mivel a közösségi jogok, a pozitív különbségtétel (s erre épülő nemzetközi jogvédelem) elve még beleütközik az állami szuverenitás abszolút jellegének előfeltételébe, a kormányzatok (többséget képviselő) önzésébe - antidemokratikus beállítottságuk miatt.

A kisebbségi-közösségi jogok korlátozásának gyakorlata miatt a nemzetközi ellenőrzés mellett fölvetődik a kisebbségek nemzetközi jogalanyiségének kérdése. A nemzetközi fejlődés újabb vívmánya az, hogy a nemzetközi jog alanyai nemcsak államok, hanem regionális egységek és közösségek is lehetnek. Emiatt szükségessé válik nemzetközi jog ilyen irányú fejlesztése, erősíteni kell azt az irányt, amely jogi dokumentumban ismeri el a kisebbségeket autonóm jogalanyoknak. Ezt egyébként belső jogszabályok is megalapozzák (mivel van jogosultságuk, jogi lehetőségük az anyaországbeli vagy más nemzetközi jogalanyokkal való kapcsolatra). - Kiemelendő a kisebbségek közösségi jogait illetően saját szerveik nemzetközi kapcsolatainak joga; így a magyar jogrendszerben (az 1993. évi LXXVII. tv. rendelkezésének 19. ~ szerint): „A kisebbségeket és szervezeteiket megilleti a széles körű és közvetlen nemzetközi kapcsolatok kiépítésének és fönntartásának a joga.”

Az európai fejlődés a kisebbségek valóságos helyzete vonatkozásában lényeges eltéréseket mutat. Alapvetően két csoportba különíthető el. Az egyikben mellőzik a kisebbségi jogokat az emberi jogok tagadása miatt és azon elvi alapon, hogy - a nemzetállam szemléletének továbbéléséért - a kisebbségek ügyeinek intézését, védelmét belügynek tekintik. A mai demokráciák politikája viszont arra írá

35

nyul, hogy a szabad hatalomszerveződés alapján elfogadják és biztosítják a kisebbségek közéleti jogait, több demokratikus állam kisebbségi politikája és törvényalkotása eljut a kisebbségek államalkotó minőségének elismeréséig és ennek alkotmányjogi intézményéig, sőt a nemzetközi jogalanyiségük elismeréséig is.

3. A kisebbségek jogvédelmét erőteljesen befolyásolja az elvi kisebbségi politika demokratikus tartalmának meghatározásával. E vonatkozásban különösen jelentősek Bibó István következtetései, tételei, amelyeket államelméleti írásaiban találhatunk.

Bibó István - A kelet európai kisállamok nyomorúsága című munkájában - a lényegét megragadva hangsúlyozta: a tisztán látó, bátor és demokratikus politika teheti meg, hogy „maximális lehetőséget nyújt a kisebbségnek a meglévő kereten belül, és saját kezdeményezéséből megvalósítja a

legszuverénebb kisebbségi követeléseket, amivel azonban vállalja az esetleges elszakadás kockázatát is."

Ezen idézett követelményt a demokratikus politikának mint politikai-erkölcsi parancsot kellene rögzítenie és követnie, és nemcsak ebben a régióban, hanem az egyetemes nemzetközi demokratikus gondolkodásban, a nemzetközi közvéleményben a világpolitika döntéseit illetően, valamint politikai-hatalmi együttélésben, a mindennapi gyakorlatban. Nemzetközi normaként kellene rögzíteni, követni és ellenőrizni.

Az előzőekre tekintettel megállapítható, hogy többértűek a nemzeti kisebbségek jogai, és a közösségi jogok sajátos katalógusa is kibontakozik. G. Héraud francia társadalomtudós például a következő öt jogot állapítja meg: 1. az önfenntartás joga; 2.

36

a saját határrendezés joga; 3. az önrendelkezés joga; 4. az önszerveződés joga; 5. az önkormányzati jog; ezek biztosításához megfelelő eljárások rögzítése. Ezen jogosultságokkal kapcsolatban Bibó István kiemelte azt a tapasztalati tényt, hogy a népek önrendelkezési joga a levegőben lóg, mert érvényesítésére nincsenek intézményes megoldások.

4. A nemzeti kisebbségi jogok és önkormányzatok létesítésének ügye világpolitikai probléma. Nem hagyható figyelmen kívül, hogy a Földön létezik kb. háromezer nemzetiség, amely nagyjából kétszáz állam területén él, s ez nyilvánvalóan humánus intézményi és jogi megoldást követel meg a nemzeti kisebbségek számára. Emellett meg kell oldani a faji, vallási, tradicionális kisebbségek gondját is.

Az emberiség felelős gondolkodóinak erre tekintettel kell egyetemes emberi problémaként átgondolni, intézményesíteni és normákba foglalni a kisebbségek fennmaradásának, kultúrájuk fejlődésének és méltóságának védelmét és főleg önállóságuk, önkormányzataik biztosítását.

E világproblémának a demokratikus kezelése és humánus megoldása vezethet el ahhoz, hogy a XXI. században a faji előítéletek (diszkrimináció), a rasszizmus, a nacionalizmus, a sovinizmus, a hatalmi pökhendiség, a vallási és politikai türelmetlenség, az uralmi gőg és a hatalommal való visszaélés által okozott embertelenségek helyett a humanizmus érvényesülése, az emberi (egyéni és közösségi) jogok jogvédelme és biztonsága a közéletben természetszerű lesz, nem okoz a mindennapi együttélésben gondot a származás, a hagyomány, a közösségi kötődés, az anyanyelv használata, az önkormányzat és az önrendelkezés (autonómia) a legszélesebb értelemben.

37

SAMU MIHÁLY

az állam- és jogelmélet professzora, az MTA doktora. Tudományának művelése során egyetemi tananyagok jelentek meg. Jogelméleti témák mellett jogpolitikai kérdésekkel foglalkozott (Jogpolitika és jogelmélet c. könyvében). Az utóbbi időben alkotmánytani és hatalomelméleti cikkei és könyvei jelentek meg. Eközben fordult érdeklődése a kisebbségek problémái (A magyar kisebbségi törvényről külön füzetben), valamint a demokrácia, a közvetlen demokrácia és az önkormányzatok témaköre felé.

38